

INTERVJU SA MARJAN DEMOM

Priština | Datum: 31. januar, 2017

Trajanje: 84 minuta

Prisutni:

1. Marjan Dema (Intervjuisan)
2. Eremire Krasnići (Vodila intervju)
3. Donjetë Berisha (Kamera)

Simboli komentara u transkriptu neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima.

Prvi Deo

Marjan Dema: Ja sam Marjan Dema, Rektor i Univerziteta “Hasan Prishtina”, u Prištini. Rođen 27. maja, 1957 godine, u selo Stupa, opština Klina, u jednoj relativno velikoj porodici. Porodica koja je imala jednu istoriju, koliko ponosnu toliko tragičnu i tužnu, jer mnogo rano mada ne znam koje vreme, ali srbi, srpska razbojnička banda ubili su mog dede, i ne samo da su ga ubili dedu koji je bio u njivu da ore nego njemu su ubili i volove. Zatim ona tradicija koju smo imali je uticala na mog oca i strica, vaspitanje u tom duhu protiv njih, protiv tog režima, one kraljevine srba-hrvata-slovena koja je tada bila.

Zatim stric se učlanio u pokret za slobodu iste godine, odnosno tokom Rata [Drugog Svetskog Rata] osvetio se zbog ubistva svoga oca, znate on je bio je, angažovan u tim pokretima, u onim, onim pokretima koja su bila organizovana tokom okupiranja. I naravno nakon '45-njega su zatvorili, kažnjavali. Zatim, u zatvor postigao je da se probija i pripaja četi Nuperlesia, koja u to vreme je brojala oko 150 vojnika. Put do probijanja u četi Nuperlesia bila je bio je veoma dugačak, zatim bilo je i strogih kriterijuma dosta da bih mogao da se pripaja njima, ali zbog istorije naše familije on se primio.

U početku boravio je u Rugovi u šumi, zatim prešao u jednu susednu porodicu, ali ne i mnogo duže u susedstvo jer ja sam iz Doline Drima, Beli Drim je odvojio našu porodicu sa onom porodicom, oni su njega krijući držali u to vreme oko dve nedelje u sobi jedne neveste. Zatim jedan naš zet je njega održao u štali tokom noći dok danju u plast sa senom a oko njega komušina, i tako se pripaja sa njima i borio se do 1948 godine i tamo pao je kao pali borac u ratište, bojno polje. Tako da ovo je uticalo mnogo za našu porodicu i bili su u velikoj torturi, porodice progonjene. Odrasli smo u tom duhu, uvek razgovori u porodici su protiv tog sistema i stvarno platili smo skupo. Ovo je posle prouzrokovalo jednu zapreku koja je bila između moje porodice i jedne druge porodice, kao rezultat dvojice ubijenih. Tako da htio sam reći da sam porastao u jednoj porodici u kojoj smo bili zlo gledanih od strane tadašnje države.

Moje detinstvo naravno u veliku porodicu kao što su tada bile skoro svaka porodica, jedno teško detinjstvo, bez osnovnih uslova. Zatim, poteškoće su porasle kada se izvršio jedan incident za kojeg ne mogu da se sećam kada sam pao, da li sam bio u igri, ili sam trčao, a šta, jer meni se desilo dva tri puta, znam da sam ošteto, povredio levi deo kuka. Tako da, zbog povrede, nisam mogao da trčim, da se igram sa drugarima i naravno da sam hramao. Deca, pa nekad i odrasli možda što nisu znali ime, ili zbog nivoa kulture zvali su me čopo, itd. a to za jedno dete bilo je mnogo teško.

Ali opet, detinstvo se otežavao još više. Jeste kada sam ja imao jedanaest godine meni je umro otac. Ostao sam sa majkom naravno u velikoj zajednici, bio sam šesti brat ako ne grešim, deseto dete, nije nam se pružila neka posebna nega. Ali, ipak imao sam ja prirodnu inteligenciju. Tako da, kada sam pošao u osnovnoj školi, sećam se, kada mi rekao moj otac da moj učitelj je ostavio kao amanet mom ocu. Amanet je bio jako jednostavan: "Mariana da pošaljete u školu". Od tog vremena, bili smo velika seoska porodica i mnogo imanja smo imali, zemlje, stoke i to je mnogo uticalo, velika dvoumnost da li da idem ili ne u školi, da pohađa u školu ili da ne nastavim, pošto smo bili relativno velika zajednica, onda je bilo neki red, po jedan ide od jedne porodice, jedan ide u školu. Moj stariji brat već je bio u školi, ali insistiranjem jednog mog brata ja sam otišao u školu. Tako reći, bilo je rizično, da ne nastavim ja školu.

Posle završetka osnovne škole sve sa peticama, ja sam se upisao u gimnaziju "Luigj Gurakuqi", u Klini, u to vreme otvorila se u gimnaziji matematički smer i onaj moj stariji brat je čuo da se otvorio za ovu gimnaziju i kazao mene. Zatim ja sam se za interesovao i to je bio meni prvi put da sam otišao za Prištinu, jer ja, moja majka je bila iz Albanije nisam imao tu priliku da okusim taj osećaj, da idem kod ujaka ili da idem negde kako su drugi išli kod ujaka kada su bili praznici i meni je prvi put bio što sam izašao iz Kline. Mislim da sam jednom unapred bio u Peć, ako ne grešim, bilo je potrebno neko da čuva kola jer sa njim su odnijeli da prodaju što znam, bostan, paprike, jabuke i takve stvari.

Bili smo relativno porodica sa dobrim ekonomskim stanjem, i ja se upisao u gimnaziju smer matematike, kada sam se upisao tu, ova gimnazija je prikupila naj bolje đake sa Kosova. I naravno ja sam bio najbolji u Klini kao i u moju osnovnu školu, ali kada sam došao bilo je velika konkurencija, prvi semestar jedva sam prošao dobro, drugi semestar prošao sam sa sve petice. Tako da sam bio posebni slučaj koji je pokazao veliki progres. Kada sam završio gimnaziju-matematički smer, koja je bila jaka gimnazija, imali smo najbolji kadar matematike u Univerzitet Prištine, dešavaju se problemi.

U to leto ja sam razmišljao gde da se upišem, avgusta tog leta, moj prvi komšija ubio mi je dva brata, jedan je bio 26 a drugi 43 godina, dva para siročadi, moja majka je bila živa, velika tuga, sekiracija i sada porodica pala u siromaštvo, moj stariji brat bio u fakultet. Ja trebao sam da se upišem u fakultetu, jedan od nas treba da prekinemo školovanje, i onaj brat reče: "Marjane, ti nastavi jer si dobar, a ja ću da stanem". Ovo je meni bilo jako teško, ovo je mene jako pogodilo, ja sam nastavio u to vreme. Kada se desila tragedija bio sam zlo sreće, bio sam prvi čovek koji je stigao na licu mesta i video sam brata starijeg ubijenog, i mlađeg brata kako se udaljio. Zvao sam ne prestalo, da ga nađem, zatim kada sam otišao deset, petnaest metara vidim kako je pokušao da beži, nego imao je metke i nisu mu dali. Došao sam, naravno ta godina je bila jako teška jer sam bio u kuću kada su puške pucale.

Eremire Krasnići: Možete da nam kažete...

Marjan Dema: Ona pucnjava...

Eremire Krasnići: Možete da nam kažete koje su bile okolnosti ovog slučaja?

Marjan Dema: Da, okolnosti koje su bile, vezane su, vezane sa istorijom moje familije jer u to vreme mi smo bili u velikom napretku. Ja sam trebao samo da se upišem u fakultet, brat je bio u fakultet, imao sam još dvojicu, jednog bratanca i jedan brat od strica koji su bili u gimnaziju matematički

smer. Tako reći, bili su napredna porodica, nema mnogo razloga ali, ali verujem da je tu pružena ruka države kako da zatvaraju jedan put koji je bio od uvek i uvek smo koristili. Komšija je zabranio prolaz na taj put, tu je počeo problem, pitanje toga puta sve dok nije se završio ubistvom mojih dva brata. Oni su sedeli da jedu bostan pozadi plota, bilo avgust, kod nas je plodna zemlja, ima zelenila, nisu imali dva metara i oduzeo im život mojoj braći. Tako reći, bilo im prost razlog oko tog puta, ali ja sumnjam da u velikoj ruci mešane zamke, inače taj put je bio uvek i odjednom se zabrani, u katastar skroz, eliminisali. Pa bilo kako bilo desilo se, ja sam nastavio sa školovanjem, ta godina bila je teška, pre teška...

Eremire Krasnići: A vas jesu li pretili oni?

Marjan Dema: Molim?

Eremire Krasnići: Je su li vas nekada pretili ili vašu porodicu ili kako je...

Marjan Dema: Sada ću ja vama kazati, toga je bilo, mi smo bili velika porodica a oni su bili mala porodica pa problem je bio jer mi smo bili sa razlikom na intelektualno jači. Mi smo već počeli da izlazimo iz one porodice sa kojima smo bili sa starim vaspitanjem napravili smo jedan skok. Zatim, ja sam posle nastavio sa školovanjem, došao sam u fakultet, Univerzitet u Prištini smer Matematika. Ja sam predstavljao Kosovo i kao učenik srednje škole u takmičenjima i u fakultetu. Zatim sam počeo da radim kao profesor jer tada već počeli su ekonomski problemi, onaj razlog je bio i taj put tu je bio izvor, pa posle bila je još jedna druga zemlja koja se kasnije nadovezuje, to imanje smo bili kupili, imali smo dugove, imali smo materijalne obaveze. Ja sam počeo da radim kao učenik, kao student, samo što sam završio drugu godinu u gimnaziju "Sami Frashëri", ali tu sam imao sreće da nisam bio sprečen, što znači istovremeno radio sam i nastavio sam da studiram i završio sam fakultet u rekordan rok u julu. Imao sam najveću prosečnu ocenu u Univerzitet Prištine, jer je bio desetogodišnjica Univerziteta u Prištini.

Zatim stiže 1983 godina, ja sam otišao u specijalizaciju, oženio sam se. Unapred dobili smo kćerku Valbonu samo sedam dana kada sam ja otišao u Lituaniji da spremam disertaciju doktorature i postigao sam jako brzo, za jedno kratko vreme rezultate. Moj profesor Vitenska Bajla dao mi je da rešavam jedan problem, i reče: "Ovaj problem je ne rešen u svetu matematike, ne znam kako se rešava ali treba imati rešenje". Ja sam rešio jako brzo. Zatim, ja sam počeo sa drugim problemima '84-ta uzeli me u vojsku iako mi bio kuka sa ograničenim sposobnostima, i ovde jedna velika svida jer ja sam bio imao limite da stojim na noge. Međutim oni mene su me uzeli u vojsku ne pravilno i održali me šest meseci. Tokom ovog vremena imao sam jednu tešku tragediju, moj brat ...

Eremire Krasnići: Da li možemo se vraćati kod prvog ubistva, u kojoj godini se desilo? Mene interesira koje mere ste preuzeli, u smislu da, dali ste podneli u sud, jeste li preuzimali zakonske mere protiv vašeg komšija ?

Marjan Dema: Pa naravno jesam...

Eremire Krasnići: Je ste li vi upotrebljavali zakonska mehanizma ...

Marjan Dema: Da, naravno, ondašnja država, mi sada govorimo za '76-tu, to je bilo naravno. Ubica u početku je bio osuđen na smrt, zatim mu vratili kaznu na 20 godina i održao je kaznu. Vratimo se tamo

gde sam ostao. Kada sam otišao u vojsku, bilo je jesen, moj brat od 21 godinu je počeo da ore traktorom, moj najmlađi brat je bio i od kud znam kako sa toplom vodom od traktora on se oparom dobio je povredu ruke, i to njemu pređe na trovanje krvi i tom prilikom dobija sepsa. Međutim majka moja pre oseti da njen najmlađi sin, Anton nalazi se pri smrti i to ako mogu da nazovem jedna vrsta samoubistva bez namere i jedan mesec prije nego da umre brat ona umre od napada u srce. Tako da ja dolazim iz vojske, dolazim da ih vidim, na veliko na sekirao se, nisam bio na sahrani majke, ni sam mogao da stižem, i znao sam da brat je još na teškom stanju. Otišao sam da posetim brata. Mnogo sam se na sekirao on je još izgubio na težinu jer bolest je prošao u teškim stazama, očigledno nema spasa.

Zatim... dana 1. januara brat od 21 godina umre 1985-te. Međutim, tragedijama nema kraja, sin od ubice ubio meni dva brata, ubio mog trećeg brata, profesor Paška, onaj koji je bio sa mnon, koji od nas treba da ostanemo ili ja ili on. I uvek sam razmislio da je on dobio moje metke, kada bi ja ostao, imao sam ja tu sreću. Bio je na putu prema železničke stanice, stigao je u Klini, gde je bio zapošljen kao profesor biologije u gimnaziji "Luigj Gurakuqi", i tu onaj komšija otišao je pozadi i ubio ga. Na sreću kada je pao i umro, on se kotrljao, inače mogao je da padne u sred šina, u binarima i voz kada bi prošao mogao je da ne ostavlja šta da sahranimo, pa tu je bila sreća u nesreći. Onda su počeli...

Eremire Krasnići: Koji su bili motivi ove porodice...

Marjan Dema: Molim?

Eremire Krasnići: Koji su bili motivi ove porodice ovoga puta?

Marjan Dema: Ne znam dan danas ovo je enigma za mene i za svakoga. Ako ti se osvetiš, ako ti izlaziš na zasedu, jer institucija osvete je bila kod nas, bila je stara institucija ali znao si ako nekome duguješ krv, moraš da se sačuvaš, i ne da izlaziš u pozadini jednom profesoru koga čekaju učenici. Ali džabe učenici su čekali, on nije stigao da ide kod njih, džabe smo mi čekali, ni mi nismo mogli da ga vidimo, jer onaj ubica htio je samo da mu oduzima život, možda se plašio da će on da se osveti za brata ili od kud znam zašto. Nemam odgovora ali znam da nije imao razloga, najveći razlog je bio da ja i moja porodica nismo bili za krvnu osvetu, možda to me najviše boli, ujeda, ujedno me drži ponosnim ovo što nisam dozvolio krvnu osvetu.

I ako kasnije, kada su mi ubili brata, oni su mene pretili, i meni da navodno oće da me ubiju, a moj zahtev je bio da kažem braći: "Imam samo jedan zahtev, ako mene ubijaju neću da se moje telo sahrani dok niste praštali moju krv. Šta ima da radite sa drugim krvnim osveta ma..." kada su već bili tri brata ubijeni. Ali ono što mogu znati prosto nisu znali ni šta rade, možda je njima način koji su izabrali da opstanu ili možda ne znam, možda oni mogu da kažu, ja ne mogu da dajem odgovor. Ali znam jednu stvar da su ubijeni tri ljudi, ostali su na tri mesta siročadi, tri žene bez muža, udovice da ne govorim koje su suze, koji bol, koja tuga, žalost i crnine.

Tako reći, realno mi smo živeli ali nismo imali život, jer svake godišnice majka dok je bila živa ona je kukala i naricala nad odeće moje braće. Zatim možeš da shvatiš da bude još veća tragedija nevesta bila je na drugom stanju i rodila je sina, svi smo se veselili, rekli smo brat se ponovo rodio, međutim i on nije imao mnogo dugo i nakon mesec dana i on umre. Tako da unutar jedne godine pa i manje kod nas su bili tri, četiri tragedije, koje prosto... mada sam ja imao rezultate u Lituanije, nisam imao vreme, ni ti nisam razmišljao ni imao ideju da sednem i ubacim na papiru i da završim, disertaciju,

inače ja sam mogao doktorirati kada sam bio mnogo mlad u 26-27godinama, ali ponovo ja sam se smirio i '87-te ja sam doktorirao, branio sam temu disertacije.

Ove su jako teške krize koje sam ja imao, stvarno su bile posebne naročito, ubistvo moga brata profesora, koji je ostavio školu onda kada jedan od nas je trebao da stane, tada ja sam imao jake krize i tu možda bih odlučio da se osvetim, izašao sam od moje kože. Sećam se jednog momenta jako dobro kada je moj profesor osetio, Haljilj Turku i zvao mene u njegovu kancelariju i kaže mi, u svim načinima jer zglada osetio je, stvarno oseća se čovek, i reče mi ovim rečima: "Marjane, ako možemo oživeti tvoju braću, doći ću i ja da se osvetimo zajedno". Tako reći to je momenat koji je meni otvorio oči i dalo mi se shvatiti da šta god ja uradim, moja braća nema da ožive. Zatim ja sam nastavio onaj moj stav kojeg ja sam imao unapred da treba da nađemo rešenja kako da prestaje ubijanje. Mada u to vreme je bilo nemoguće da se razmišlja o pomirenju.

Erëmirë Krasniqi: Jeli bilo drugih saveta, je su dali...

Marjan Dema: Da došli su sada ljudi, u momentu kada sam ja ostao starešina u mojoj porodici, zatim dali su *besu* [časna reč] za celo vreme ja nisam ih ostavio bez *bese* jer sam bio svestan jer ne umeju šta da rade. I jednog momenta setio sam se kada su došla grupa starih ljudi da traže *besu*, i ja im kažem: "Pa koju *besu* tražite od mene kada i mene je pretio da će da me ubija, ne ostane mi poštovanje da vama dajem *besu*, ispadne da se ja plašim". Sećam se, oni mi rekli: "Ova su posla koja možda..." jedan od njih bio je sveštenik i rekao mi: "Ovo samo Isus je učinio", i dao sam im *besu*. Razmišljao sam, sećam se da sam jednom otišao kod jednoga starca u Dečane da mu kažem šta se dešava, otišao sam i tražio sam rešenje sa njim. Sećam se vrlo dobro, kada mi rekao onaj starac: "Slušaj sine, garant ako ti bog pomaže ima da se dobro završi".

Zatim stiglo je pokret za pomirenje krvne osvete sa Anton Četom, naravno jer ja sam bio pripremljen, naravno da sam imao autoritet u porodici i pronašli smo snagu, mada sam bio ubeđen, bio sam za to, da se pomirimo, ali akat kao akat je jako težak. I rekao sam više puta ima da kažem i sada, za mene je bilo da kažem izraz ja opraštam krv za tri brata je bilo za mene tako "lako" kao da progutam jednu planinu ili tako, što znam ja. Možda je teško za vas da me razumete ali za one koje su doživeli ili što je deo, tog procesa je mnogo, mnogo teško. Zatim, ipak ja sam mnogo srećan što sam postigao da učinim jedan takav čin, gest jer posle toga su se praštali mnogo drugih krvi jer mi smo velika porodica kao što sam je opisao i malo pre.

Eremire Krasnići: Jesu li komšije bili sa iste konfesije?

Marjan Dema: Da iste konfesije... prve komšije smo bili, samo naši preci su njih doveli tu. Međutim, desilo se šta se desilo, ja ne znam, iste smo bili konfesije... konfesije, barem nismo imali nekoga, od rodbine ovako samo rodbinu od kumstva i ne nešto više. Zatim ovo mi je pomagalo malo oslobađati, [dao sam se pomirenju] bio sam angažovan mnogo i u drugim slučajevima, sa ovim ekipama pomirenja, otišao sam i ja...

Eremire Krasnići: Kada je bio vaš prvi kontakt za pomirenje sa ljudima Anton Čete, da li možete malo detaljnije da nam opišete, kako su vas uključili oni vas?

Marjan Dema: Pa vidite, u početku došli su dva intelektualca, razgovorili samnom, zatim stiže i versko sveštenstvo lokalne crkve, sa Crkve iz Zlakučane, bili su monsinjor Mark Sopi, radili su. Ali nije bio

njihov rezultat što su mene ubedili. Ja sam imao ono obeđenje, možda je rezultat ubistava za koja ja nisam dao da se osvetimo, ja sam bio protiv osвете ono shvatanje koje imam i dan danas nema da se kajem, ja nisam hteo više da izgubim ljude jer ja sam smatrao da oni na ono vreme ne znaju šta rade i ako se ti osvetiš, uzimaš jedan život ne dužnom čoveku i na drugu stranu ti izgubiš život brata koji treba da se ide u zatvor 15-20 godine.

Tako da oni su saradivali sa mnom, ali nije bio rezultat njihove aktivnosti. Što nisu imali... kod nas su bili došli jednom u porodici da pripremaju zatim kada se završilo pomirenje, tako da mi smo otišli dva, tri puta u drugim slučajevima, i po desetak puta po porodicama da ih pripremimo. Ovo nije se desilo kod nas, najveći problem je bio kod mene da ubeđujem neveste, njihovu decu, da ubeđivam braću, za sreću i tu ja sam imao jedno poštovanje, i tu nije bilo velikih problema jer sada ja sam bio ostao poglavar porodice i doprinio sam za svakog u porodicu i od svakog dobio sam kredit i to me mnogo pomagalo tada. Ja sam dobio te kredite nesvesno, nisam znao da će to jednoga dana da mi izlazi u susret da praštam krv za braću, oču reći nisam znao, nisam znao da ćemo doći do toga dana. Nije znao niko međutim ali znam kako je rekao onaj starac iz Dečane: "Ima da ti pomaže Bog", pa ni on nije znao kako ima da se razvija, kako ima da dođu situacije, da sam narod treba ujediniti se, recimo iz jedne rupe ti okreneš i pretvaraš u jedno delo koja ima da pomaže da oprašta i da spašava koliko toliko života.

Sećam se kada smo otišli po porodicama za opraštanje, porodice koje su bile sa tih krajeva, sa ovim rečima su nas dočekali: "Pošto porodica Marjana Deme ima tri krvi nema šta da govorimo mi". Bilo je teško i za njih jer i oni su izgubili sina, brata bili su malo lakši slučajevi. Ali naš slučaj je bio najteži u Kosovo, možda je bilo slučajeva kada su ubili i po četiri članova porodice bilo je slučajeva da su imali po četiri ubijenih, ali ne da se dešavalo u kontinuitetu samo neka provokacija prethodno kako bih mogli da ih izazivaju. Čovek u afektu je u stanju da uradi svašta i zločine i to u velikoj meri, međutim ovo se dešavalo sa namerom i planirano. Zatim mi smo bili velika porodica. Nije da... zatim porodica, mi kojima je... stric bio u ratu protiv državne vlasti, zatim imali smo još jedno ubijanje, tako reći, mi nismo bili... mi smo bili porodica koja nije znala da se plaši u smislu onih familija sa onih vremena.

Što znači, ovo je bilo, ovo je učinilo samog čina praštanja još veličanstvenijeg, praštanje naših krvi koje su pomagali na praštanju i niz drugih krvi. Posle praštanja krvi naravno mnogo se promenio moj život, to je bio jedan veliki kamen kojeg sam ja nosio kao breme koji mene je mnogo smetalo da svako veselje da ne doživim kao veselje, svadbu kao svadbu, praznik kao praznik ili neki uspeh kojeg sam postigao, bilo diplomiranje u fakultetu, magistratura, doktorantura, da nisam mogao da ih osećam mnogo da ih ne doživim sve su bile kao deo dana, kao jedan čas u jednom danu. Nisu imali veću vrednost ili veću značajnosti. Ja nisam imao nameru kao ideju da budem asistenta, da budem profesor, te ideje su se pojavile sasvim prirodno jer nisam ja imao nekog u porodici koji bih mogao da mi otvori put ili da pokaže kuda da idem, naravno ovo je išlo svojim tekom prirodno, jako prirodno u početku rekao sam, moj učitelj je tražio od mog oca da me pošalju u školu, zatim ja sam mnogo učio, došao sam u matematičku gimnaziju. Naravno i tu ja sam učio, imao uslove, tako da ja doktorirao sa 29 godina, jako mlad u prkos tolikih naših tragedija.

Drugi Deo

Marjan Dema: Ovo su bile istorijske okolnosti, istorijski momenat, ono je bilo teško... zar nije bilo

previše... da ne kažem u početku dok nismo probijali led, bili su aktivnosti, angažovanja omladine i inteligencije i međutim istorijski momenat je doveo ove okolnosti ne....Ja mislim da uprkos angažovanja omladine koja ima svoju veliku ulogu mnogo... kao najljepši deo naroda, inteligencija koja je pomagala, versko sveštenstvo, medije na to vreme, sve je ovo bilo zajedno, svašta je ovde disalo, sve je razmišljalo i sve je govorilo za pomirenje. One okolnosti, onaj momenat, momentum ja bih nazvao, preteško je da se obnavlja. Međutim što se tiče pitanja... odgovor na vašem pitanju nakon pomirenja krvnih koji se realizovao u seosku crkvu u Zlakućane, gde su veliki broj učestvovali. Zatim ekipe pomirenja zvali su me i ja da učestvujem. Ja najviše sam služio kao simbol, možda još više je to pomagalo kada ja nisam uopšte govorio, samo što su pominjali moj slučaj... mislim tamo kada smo otišli, tamo van Dugkađinske doline jer tamo u Dolini Drima, tamo gde se poznajemo... porodice su me znale i naravno bilo je teško za mene kada sam slušao kada su bile slučaja kada treba da prašta krv za sina za kojeg nije ni znao roditelj ko je ubio ili brata, koji nije znao koje njemu ubio, oni su praštali nepoznate ubice i tu su koristili ove reči: "Kada Marjan je praštao tri krvi, ja nemam reći da vas vraćam".

Što znači, ovo je bilo nešto što mi dao priliku da se ja osećam dobro istovremeno i da se osećam loše, jer on je praštao, i tako. Za njih je bio najteži slučaj jer svaki, problem za ljude je najveći problem. Zatim, u odnosu sa težinom koju sam ja imao sa opraštanjem za tri brata krv jedan krv, ono je imao svoj efekat. Tako da, ja sam se zaustavio da ne učestvujem. Dakle celo vreme ja sam pokušao da dajem svoj doprinos i kasnije mi smo otišli, bilo je prvi put kada sam ja bio u emisiji jednoj Rudina Dzunga kada ja sam prosto osećao i ja sam sve kazao kako je bilo, moja ideja je bila mada i ja sam mogao da budem ubijen, mogao sam da budem ubica, ali ja sam izabrao najbolji put i za moju familiju i za familiju ubice, da spasavaš tri života je ako praštaš tri krvi, pa nije samo tri života, sad u okviru ovoga, naravno da su praštali, dobio svoj efekat, i mnogo i mnogo drugih života.

Tako da ja, ja u životu imao sam mnogo rezultata, mnogo uspeha, ali ono što me učini ponosnim, osećam [uspešnim], ako budemo rangirali, smatram da je praštanje krvi. Jer to je bilo nešto, što je vrlo teško da ratujem sa osećanjima (unutrašnji rat), teško je ratovati sa institucijom krvne osvete, koji je spustilo žila duboko u našem narodu. Teško je kada ti slušaš kad plaće deca, naricanje majke, naricanje familije kada su izgubili život ne od normalne smrti, ne u saobraćaju [aksidenti], nego oduzet je život tačno od prvog suseda. Ima neki momenat, ovaj doživljaj je težak za priču kamoli da se doživi ili da budeš živo biće deo ovog teškog procesa.

Eremire Krasnići: Je ste li vi bili kod Verrat e Llukës? Kod Verrat e Llukës je ste bili vi?

Marjan Dema: Da bio sam, bio sam...

Eremire Krasnići: Onda kako je bilo tada ako možete da nam dajete koji detalj?

Marjan Dema: Vidite, bilo je prvi put u mom životu da sam ja video toliku masu ljudi, masa ljudi koji su bili okruženi sa policijom, bila masa gde nije se niko plašio, jedna masa koja je nastavila ceremoniju, imali smo tada svi jedan... jednu volju, onaj entuzijizam kako otkloniti krvnu osvetu, ubijanje između braća u albanskom narodu. Tu možda niko nije razmišljao smrt, svi smo se nalazili u nekom stanju, da ne kažem, ne normalnom. Kada ne razmišljaš o smrti, ne razmišljaš, nego misliš samo ko prašta krv. Izašli su ljudi iz mase, dolazili su ne očekivani ljudi, ne pripremljeni slučajevi koje u stvari dali su jednu poruku. Tada počeli da se plaše i državne vlasti, jer ovaj narod ne zna da stane. I ja lično mislim da praštanje krvi nema ono mesto koje jer po prvi put narod se ujedinio po prvi put pretvorilo se u

jednu adresu, po prvi put jedan narod je disao jednom dušom, jednom dušom, jednom glavom, jednom idejom, ne da se oprašta... praštanje krvi rekao sam i malo prije, bilo je onaj momentum kojeg je doneo sama situacija, možda sve ovo je bilo nadahnuto, silno, moćno jer svi su voljeli slobodu, svima je bilo dosta, umorni su bili, mnogo sekiracija onog klasičnog okupiranja, onih maltretiranja koja su državne vlasti toga vremena učinili albanskom narodu, zatvore, ubijanje naših mladih koji su otišli na vojnom roku, zatim iseljavanja od velikih nasilja i drugih gonjenja i drugo i drugo. To znači, bili su teških momenata koje na neki način su ojačali naše dostojanstvo, naša osećanja da u tim skupovima, da se osećamo naj srećni ljudi.

Možda ako bi me... da me neko pitao: "Da li si imao u životu sretnijeg momenta?" Ja bih rekao: "Ne". Jer svi smo bili, ako smijem da kažem kao pod gasom, pijani od jednog zadovoljstva... da naš narod privede kraj ubijanja brata sa bratom, naš narod neće da uliva krv bez ništa, džabe, kao ja što sam izgubio tri braće. To je bilo prosto, možda ne znam, ne znam da objasnim dobro kako smo postigli da uradimo to, postigli smo da budemo zajedno, da bude i hodža i sveštenik da bude šeh i otkud znam ja, staro i mlado, seljak i intelektualac, svi smo bili zajedno, svi smo imali samo jednu želju, samo jedan cilj, da ne ostane ni jedna krv ne opraštana u Kosovo. I naravno rezultati su bili evidentni koji možda je teško, teško da se obnavlja jedan takav rezultat.

Eremire Krasnići: Da li se sećate koliko je bio broj pomirenja?

Marjan Dema: Pa sada ovome je prošlo nekoliko vremena, koliko ima 25 godina, e znam da krvi i zapreke bili su negde oko 1200 slučajeva za sada 1200, ali ne samo 1200 porodice. Pa ti ako računaš, oni su imali rodbinu i naravno ako si bio deo jedne strane koja je bila oštećena ili druge strane, ti nisi mogao da imaš dobre odnose sa rodbinom druge strane. Tako da ako se ovo umnožava, familije tada su bili od deset članova u proseku, kada se dodaje i rodbina, znači bilo je više od jedna četvrtina, pa možda i više ljudi koji su bili nego 25 posto naroda bili su neprijatelji.

Možete zamisliti da nije bilo to pomirenje i da nas snašlo rat u toliko između tolikih neprijateljstva, nikad ne bih znali ko, koga ubije! I kada imaš u obzir srpsku propagandu koju je ona upotrebila, kao albanci se ubijaju jedan sa drugim, zbog krvne osvete. Znači, bilo je nešto, koje i da je bilo planirano trebalo bih bog zna koliko vremena, za to strateško planiranje. Ja sam duboko ubeđen, ovo se desilo sasvim slučajno jer oni su bili mladi, mi nismo znali da u to vreme bilo je više ono ubeđenje mirom, nije bio narod pripremljen da će da bude rat. Tako da ja mislim da Pokret za Pomirenje Krvne Osvete je jedno od remek dela našeg naroda koje je pomagalo slobodi olakšao je oslobođenje. Tačno, zatvorio usta propagandi, zatvorio usta okupatoru, zatvorio i svaku drugu priliku koja je imala neku pozadinu krvne osvete i drugih stvari.

Eremire Krasnići: Jel bilo slučaja kada neko nije pristao da prašta krv, na vašem prisustvu i pokazao se tvrdoglav?

Marjan Dema: Ima, imali smo i takve slučajeve. Imali smo slučaj koje obično su bile, nisu bili teški slučajevi, nego ljudi su bili teški. Ja ih razumijem, nikad nisam ih optužio jer bilo je teško, teško da napraviš takav skok od jednog stanja koga imaš, došlo je drugo, ne ma tu... govorim za promene unutar jedne noći, ljudi su bili ne pripremljeni, nije bila neka priprema. Na to vreme, vi znate, sve i svega je bilo pod kontrolom i od jednog stanja jedne institucije mnogo razvijene za krvnu osvetu u našem narodu pređe na instituciji pomirenja. Sada protiv njih je bilo jako mali broj, mnogo nerazumni, ljudi koji nisu mogli da polaže ovo transformiranje... ova transformiranja od ovoga stanja

da ide sasvim dijametralno na drugo stanje. Ja ih razumem nije bilo lako ni za nas ni za druge koje nisu mogli...

Ali, ono što smo mi bili ponosni, što smo bili deo, mislim protagonisti jer ja sam rekao heroji za to vreme su bili oni koji su praštali sina, majka koja je praštala krv sina, otac koji baba je praštao krv sina ili sin koji je praštao oca, ili sin koji je praštao dedu ili praštao sestru, bilo takvih slučajeva, bilo je ali manje. Jer on je progutao stenu kamena i vadio je tu reč da je praštao krv za brata, strica, sina, oca i uže porodice. Ali, ali izašla je jedna snaga koja nas je dala moć da izgovorimo te reči, naišao je taj momentum kojeg ga stvorila omladina, stvorila inteligencija, stvorila versko sveštenstvo, stvorila su medije. Kako bi mogli da stvorimo da postizemo na primer za jednu negativnu pojavu danas da težimo istom cilju-konvergirati po istoj tački? Da, mnogo je teško, a onda imali smo tu snagu, bilo je redak slučaj na šta ja verujem da teško je bilo ranije ali još teže je sada a u budućem biće još teže.

Eremire Krasnići: Da li se sećate koji su bili argumenti koji su se upotrebljavali u odama kada ste išli da pomirite?

Marjan Dema: Pa u početku tu su se koristili reči prema slučaju i metode, upotrebljavana su niz metoda kada su bili teški slučajevi, ali uglavnom jedan veliki deo su se odazvali na osnovu tog momentuma koji se stvorio, zatim u drugim slučajevima, upotrebljavali raznovrsnih metoda ...

Eremire Krasnići: Šta su rekli za krvnu osvetu kao tradicija?

Marjan Dema: Pa obično kada smo bili sa profesorom Antoniem, on je imao neke poslovice, pronašao je teških slučajeva, veličanstveni slučajevi kada ljudi su praštali, i koja nisu bila u velikom broju jer ovo nije bila u našoj tradiciji, praštanje krvi. Međutim, on je pronašao te slučaje. Pa bilo je mnogo značajno da sama omladina, inteligencija nisu imali pojma za sredinu u kojoj su bili, jer sada sredina gde su bili, bilo je teško i da se pomaže u okolini jer okolina obično su bili rodbina, koja na neki način je bila involviranja. Međutim, kada im otišla omladina, otišla im inteligencija, išao im verski sveštenik nekako imali su onaj kredit da traže da im se prašta krv. I obično, kažem veći deo, najmanje u tim slučajevima kada sam otišao ja, slučajevi nisu bili teški. Imali smo slučaj koja na primer, nisu hteli da sarađuju sa nama, nisu dali ni da se izrazimo šta smo mi hteli. Imali smo slučaj kada smo otišli 70 ljudi i vratili smo se, jer mi smo jednom bili oni su nas dobro primili, drugi put, nisu nas dočekali ili su ostavljali samo jednog starca da nas dočeka i tako dalje i tako dalje....

Ima raznovrsnih slučajeva ali ono koje je bilo jako značajno je bilo ona naša posvećenost, naša odlučnost, jer mi smo ih shvatili. Shvatili smo da pored nas je čovek koji je odrastao, nadahnut, i zreo je u njima je ono shvatanje da je obavezan za krvnu osvetu: "Krv za krv". Ovaka je bila jedna, jedna tradicija koja ima duboke žile i za to bilo je teško ovoj da se sklone da se vraćaju....Međutim, ponovo, ponovo rezultati nisu nedostajali bili smo na vrhu uspeha, upotrebljena su bila svaka moguća metoda ,rodbina, porodica, i svaki način da bi došli do istine duhovitosti, da stvarno učinimo atmosferu. Atmosfera je bila u narodu, rekao sam, međutim da stvorimo tu atmosferu u porodici kako bi mogli da izvučemo to, tu reč. A ja ih shvatim, nije lako da izgovoriš tu reč ili za jedan momenat svaki neka u sebe zamišlja da neko ti ubio brata, ubije sina, ubije oca i dali je lako da izgovoriš te reči: "Neka ti bude opraštan krv brata, oca, sina, bilo koga drugog?" Ovo je jedan veoma težak akat, veoma težak... kako izvaditi te reči, veoma teško.

Međutim, ljudi su ispali heroji, ja ih nazovem herojima koji su mogli da izgovore te reči, koji su

obavljali to delo, velika sreća je tu da od onih pomirenja nije bilo krvne osvete. Znaći, pomirenja su bila, pomirenja su bila čista, nisu bila pomirenja gde se plaća krv ili se kupi, ili neko da se plaća. Ljudi su putovali sami, sopstvenim kolima, pa putovali smo i peške, pokrili smo troškove ljično, bilo je jedina aktivnost gde sve troškove smo sami pokrili individualno jer mi nismo komunicirali sa ubicom, obično se komuniciralo sa strankom koja je praštala, stranka koja je praštala bila je tužna, doživela teške trenutke. Imajte na umu, sa suzama su opraštane one krvi, u suzama su bili i dočekani od druge strane. Znaći, bila je, bila je jedna atmosfera u kojoj možda su se loše osećali loše oni koji su praštali i loše oni koji su primili opraštaj. Jer nije lako imati pored sebe čoveka kojeg si ga gledao kao neprijatelja, taj čovek je ubio onog najbližeg tvog zatim ti treba da pružiš ruku, ili i ubica, ili porodica ubice i oni su se loše osećali jer za njih nije bilo lako kada gledaju oštećenu stranku i isti je izgubio najbližeg svog, imasuze u oči, suze u očima i u srce on izvadi one reči koje su veoma teške da ih izvadiš.

Eremire Krasnići: Kakav je bio vaš život posle tih pomirenja, nakon ovog pokreta?

Marjan Dema: Pa kvalitet mog života se izmenio posle praštanja krvi, dolaze one godine, kraj '90-tih godina, otpočne rat. Tokom rat ja i moja porodica bili smo zlo sreće. Bili smo srećni jer niko nam nije pao u ratu, nismo nastradali, ali ja sam menjao deset kuća, došli su mi paramilitarci, policija, vojska, izbacili nas. Tako da je bio jedan, jedan, jedan mesec jako težak sa četvoro dece dotle da u selo, Banulu upalili mi i kola. Zatim sam postigo kako su nas izbacili da postignemo do granice i tu su bili dva velikih opasnosti koja nema da praštam sebi, ali toga momenta ja samuradio; jedno, otišao sam do granice sa bratancem, on je stao da prolazi, nisu nam dali da prođemo i ja nisam hteo da čekam da prođem, da ostavimo otadžbinu i da čekam, nisam hteo. Uzeo sam kola i znam da su deca počela da plaču, ne znam kako sam doneo odluku. Krenuo sam u 7:00 časova iz granice, putem preko Tetovo, stigo sam u 9:00 časova u Prištini, video sam putem tenkove, video sam smrt sa očima, ali sreća je htela i i ja sam se spasio, posle...

Eremire Krasnići: Jeste li živeli u to vreme u Prištini ili kako?

Marjan Dema: Moja kuća... ja tu nisam živeo u neko naselje gde je bilo srba, bili su bacali autobombu i svi prozori su mi bili polomljeni, razbili stakla, kuća oštećena, bilo je nemoguće koristiti. Posle otišao sam kod jednog samo što sam ga poznao u Prištini, daleki rođak, ili kratko, prijatelj od sestrića, od tuda su nas isterali, otišao sam u selo Banule, otišao sam u Gadime, vratio se opet u Banule. Posle bilo je ono vreme kada smo mi pravili sporazume vratio se u Prištini, pa i ovde u Prištini ja sam menjao kuće. I posle ja sam se sastao sa ženom profesora Anton Čete i zamolila me: "Ako misliš i odlučuješ da ideš sa Kosova, reće, molim te uzmite i mene jer imam dve kćerke i plašim se da će da mi zloupotrebljavaju policiske-vojske snage". Dao sam joj reć da ako se odlučujem....I sad imajući sve ove da ne kažem gorkih doživljaja tokom rata, deca su počeli prosto da se ne osećaju dobro od....Pazite, najmlađi sin bio je četiri godine, od one pucnjave jednog momenta za malo da se popaljimo u kuću u Banule i ovo je vrlo interestantno.

Bila je subota uskrsa, bili smo u porodicu jednog hadžije, oni su odlučili da nas iznenađuje, i pripremali da slavimo uskrs. Bio sam ja i bratanac u toj porodici, i kada su stigli policiske snage, okružili selo: "Oni trže izbeglice", "Dobro!" Mi, ja i bratanac, išli smo na drugom spratu da nas ne nađu, ne znam ko je došao, vikao je, zvao je, ostali su počeli da beše jer kuća je počela da gori. Znaći u pitanju su bili sekondi, pa da ostanemo mi u toj kući, i zatim mi smo pobjegli do... od Banule u Gadime, peške smo bežali, na jednom dugačkom putu. Posle tamo sam

otišao kod jedne porodice koja je imala petoro dece, dve sobe, otpustio mi jednu sobu, siromašna porodica, nisu imali ni kupatilo ali imali su jedno gostoprimstvo, jedno veliko srce, nama su nam oslobađali jednu sobu. Sad ova familija gde su ostali [ona predašnja], izgubili smo se sa fami... onu njihovu kuću i sve, ali smo se starali jer smo bili ostvarili neko prijateljstvo i oni su mi našli jednu drugu kuću.

Sada, vratio sam se ponovo u... ali onaj, onaj naj značajni momenat bilo je kada smo se vratili da vidimo tamo gde su bili, spasili smo u momentu kada su počeli da kuvaju ručak, kolače, ono meso, našli su i rakiju mada je kuća hadžije, meni na srce mi stoji ta porodica. Zatim nismo stigli da slavimo jer... ali stigli smo da opstanemo, nisu hteli da nas ubijaju, jer kada su oni pucali [oružjem] ja sam imao ili ne desetak metara, da su hteli mogli su da nas ali nisu.... Izgleda nije bilo na njihovom interesu da nas ubijaju, samo da nas isteraju, i nisu nas (kašlja se)... tu, tu su mi popalili kola, zato sam ostao bez kola...

I onda sam odlučio da idem, dao sam im reč.... Vraćam se kod supruge profesora Anton Čete, sada imao sam jedna kola, kojom sam se vratio, jedna loša kola, pošto moja izgorela, sa tim kolima, stakla su bila polomljena krenuli smo sa decom u Kosovo Polje, još je bilo kretanje voza da se ide za Teto... u Makedoniji. Prošao sam, nisam stao, prošao sam, ostavio sam ženu sa četvoro dece kod kružnog toka da stižu. Ja sam se vratio po Đusti sa dve čerke da je uzmem, planirao sam dok se ja vratim oni ima da idu peške i otišli su peške žena sa četvoro dece, kod kružnog toka do željezničke stanice. Zatim su me zaustavili, zaustavili me, okrenili me prema zidu, ne znam odakle su stigle neke informacije, bila je u dolasku njihova kontrola, na tome rekli mi: "Ulazi u kola i ne stani više nigde". Oni su primetili da ja dolazim ovde po drugi put na isto mesto, i tu ja sam video smrt sa mojim očima ali ja sam rizikovao hteo sam da pomazem porodici profesora Antonia.

Zatim ja sam otišao u Makedoniji, tamo ja sam bio profesor, već sam počeo da predajem na Univerzitetu u Tetovo. Tamo sam nastavio, dočekala nas jedna porodica, smestili nas, u jednoj kući, imali smo dobre uslove tu, kuća i dvorište. Jedan kolega, profesor dao mi je kuću od svoga brata. Zatim bilo je jedan program da se... amerikanci da se preuzimaju 20.000 izbeglice sa Kosova, i naravno i ja sam bio jedna od onih porodica. Otišao sam u Armeriku, tamo sam bio dobro smešten, bio... jednu godinu uzeo sam neplaćen odmor, druge godine ja sam se vratio.

Sada sam se vratio ovde, ponoovo iskricali problemi, bio je jedno, jedno, jedno, jedan pokret da skinu neke profesore penzionere. Ja sam održao predmet matematike zajedno sa još jednim proesorom, bio je Fuat Rizvanoli, on je ostao bez časova ,meni porodica bila u [Americi] i vratio se sa namerom da uzmem i porodicu samnom. I sećam se naljutio se menadžmenta mnogo se naljutio, reče: "Ti nam pokvari plan", nisam znao koji plan sam ja pokvario, htelisu da ih isteraju reko: "Slušajte, ja sam to uradio za to što nisam hteo ostaviti profesora". I ovo se nadvezuje sa 2001-ve kada sam se vratio, uzeo sam karte jednog pravca, sa celom porodicom da se ne vraćam više nikad u Americi.

I nisu me dozvoljavali, ta ista grupa, nisu mi dali predmet.... Ja se na sikirao, što ja odlučiti ovako? Uzeo opet kartice za jedan pravac da se ne vraćam više nikad u Kosovo. Deca nisu hteli da se vraćaju, inače bi se vraćali, tamo su sreli drugove i drugarice, i ako smo tamo imali sve uslove, ali ipak još nisu bili naučili jezik, još nisu mogli da se integrišu u onim okolnostima gde smo živeli. I vratili smo se, kada sam se vratio sa ciljem da se ne vratim više nikad u Kosovo. Naravno, onda ja sam se integrisao u ono društvo tamo, bilo je veliki albanski komunitet, otkupio sam jedan biznis, kupio sam kući, dali mi na zajam novac, sve i svačega mi dali. Kada ti Bog daje daje bez limita, na osnovu

imena sve i ja uzeo i odpočeo da se stabilizujem ekonomski, počeo da radim, angažovali me u jednom američkom univerzitetu...

Eremire Krasnići: Gde ste bili namešteni?

Marjan Dema: Bio sam u Michigan, u Michigan... zatim bio je problem rektora ovde u Prištini, vlada nije priznao rektora, bili su izbori i neke moje kolege, napravili jednu grupu, i rekli: "Hajde, dođi ti da kandidiraš za rektora", reko: "Eh, rektora, ja nisam već četiri godine u Kosovo", bila je 2004.godina. Reko: "Ne." U razgovoru saznam, ureli su nekoliko profesora matematike: "Imamo potrebe..." "Ah, da", reko: "kao profesor vraćam se, samo oću punu normu," reko: "jer zbog norme ja sam se vratio". "Ne, nema problem." I ja odlučio sam sada, da me neko pita razlog, ostavio sam decu, ostavio sam ženu, i vratio sam se za Kosovo. Po mom mišljenju mi smo se stabilizovali, imao sam biznes, decu, najmlađi bio je dvanest godine, ostali bili su nad 17, jer ja četvoro dece imam.

Vratio sam se, kada sam se vratio bile su one vladene prepreke u ono vreme, i ja se vratio bez ugovora, bez ičega. Jednu godinu sam radio, obećao sam da ću se vratiti, jednu godinu sam radio ali bio je privatni univerzitet, oni me anagažovali po onim privatnim univerzitetima i ja počeo da lepo prođem, bez materjalnih problema, sredio sam kuću. Jednu godinu sam boravio, bio sam sam, posle uzeo sam ženu sa najmlađim sinom. Sin je ostao jednu godinu, kada smo bili jer sada ja sam bio dobio američko državljanstvo. Tamo sam bio integrisan i osnivali smo jedno udruženje albansko-amerikanskih intelektualaca u Michigan koje je bilo jedno udruženje sa jednim veoma kvalitativnim predsedništvom, ja sam bio predsednik, radili smo na raznovrsne aktivnosti, ponudu za školovanje na albanskom jeziku i mnogo druge aktivnosti.

Treći Deo

Marjan Dema: Motiv što sam se vratio?

Eremire Krasnići: Gde ste pronašli... ?

Marjan Dema: Imao sam jako tešku sreću, tri ubijenih brata. Jako tešku sreću i morao sam da se vratim u Fakultet, Ekonomski Fakultet. Međutim, bilo je nešto unutrašnje koje ni dan danas ne mogu da objasnim. Kupio sam kuću, vraćao sam dugove, vratio sam sve. Imao sam svoj biznes, biznes je bio veliki, predavao sam u jednom Američkom Univerzitetu. Znači, imao sam život koji sam mogao samo da ga sanjam. Život kao u bajci. I vratio se bez dece, vratio se bez posla, vratio se bez ... kuću samo što sam izgradio, vratio se kući. Ali ne znam bio sam sit. Nisam znao da doživim, okusim onu dobrotu koju sam imao ja u Americi. Uvek mi ide da razmišljam za kosovsku omladinu. Po nekad sam razmišljao, pa ja u najtežim vremenima bio sam tamo, sada ima da izgrađuju Kosovo, ima da se razvija, biće svega i tako... ali kada sam se vratio ja sam se razočarao jer jednu godinu sam bio angažovan kao asistent [profesor], znači nisam imao redovni posao.

Posle jedne godine kada se stabilizovao Univerzitet, onda bio sam unajmljen. Ja sam bio unajmljen od početka. Bio sam unajmljen istim zvanjem koju sam imao, i kasnije bio sam izabran kao prorektor Prištinskog Univerziteta. Kada sam radio u privatnom univerzitetu, ostvario sam dobre prihode. Ponudio me rektor da se angažujem za prorektora, reko: "Ja sam se vratio iz Amerike da

doprinesem” i angažovao sam se, ostavio sam poslove koje sam ja imao i doprinio sam Prištinskom Univerzitetu kao prorektor. U početku za odnose sa inostranstvom, zatim uzeo sam financije, jer financije su bile na veoma teškom stanju. Sam rektor zamolio me da ja uzimam financije jer stvarno su bile u jadnom stanju financija u Prištinskoj Univerzitetu. Radio sam danju i noći. I tu sam se ubedio da jedan deo ljudi su mnogo zavidljivci i mislio sam ja dok je bio rata, mi trebali da oslobađamo Kosovo od tuđih nasilja sada treba da se osloboditi od nekih ljudi koji ne mogu da upravljaju sa svojim osjećanjima, ne mogu i neznaju da se site, tu sam primetio.

Posle ušao sam malo i okusio sam i politiku. Bila je demokratska albanska stranka u komi. Molili su me mnogo intelektualaca i razmišljao sam, znate na ono vreme rekoh, bilo je 2009.godine, sredina 2009-te, Kosovo je imalo potrebe da nas znaju i priznaju da se internacionalizuje. I mislio sam da će da bude jedan, jedan, jedan, dobar prozor sama demokratska albanska stranka, što rekao preko odnosima između stranaka koje su posestre, koja su mnogo jake u Evropi. Uzeo sam kao zadatak, dobio sam ubedljivo i jako nisam bio član stranke dobio sam oko 76 do 80 posto glasova u Skupštini. Eh, ali politika mi izašla skroz drugačije.

Nisam imao mnogo sreće u politici, da bih mogao ostvariti neku promenu i reformu. Ideja je bila da se izmeni funkcija stranke, jer počelo da se lokalizuje kao stranka osim kristianskog elementa, koja nije kako da kažem, bazament ove stranke, nije... jesu vrednosti demokristiana ali ovo nema veza sa verskom strankom. Pa, ja ne znam kako je stiglo do ovoga, nisam postigao jer odmah su počelo duh novih izbora. Ja oko kraja maja uzeo sam zadatak, u početku oktobra ako ne grešim je bio dao ostavku od mesta predsednika... odmah je počelo da... nisam postigao da pravim izmenu, reformu, da povedem nove snage. Malo sam je stabilizovao, ali ne. Zatim počeli su izbori.

Eremire Krasnići: U koju godinu?

Marjan Dema: U izborima nisam bio zadovoljan jer u to vreme su se zloupotrebljavali na veliko glasanja. Ja sam dobio oko 4000 hiljadu glasova, i to svako vreme su se smanjili, izgubili jer nije bilo ko bih čuvao ili zaštitio (svi se nasmijavaju). Ali kako god bude...

Eremire Krasnići: Bila je 2005 ili 2007 godina?

Marjan Dema: Ne, ne, ne, 2010.godine, ne. Zatim ja sam bio u koaliciji sa Demokratskom strankom. Ona koalicija nije se primila najbolje jer Demokristianska Albanska Stranka je navikla više sa DSK, nije se dobro primilo. Moj cilj za što sam se učlanio je u tome jer znao sam da će da pobedi DSK, i mislio sam u to vreme da, ako hoćeš da daješ doprinos, možeš samo ako si sa strankom u vladi. Pod senkom nema i smatram da svrha svake stranke treba da bude vlada ako si već u politici. I od tud mi smo imali koaliciju i ako pobedimo sa DSK da nam daju jedno ministarstvo i dva zamenika ministra, ali od kud znam kako se odvijalo oni nam nudili samo jednog zamenika ministra. Ja nisam pristao. Tu nije ni bila neka iskrena koalicija za to ja sam se razočarao i sa mojim elektoratom i sa (smije se) koalicijom i za to ja sam se povukao. Dao sam ostavku i smatram to je bio naj bolji potez u životu, da bio je tada kada sam dao ostavku iz stranke i zatim ja sam se angažovao u životu sa komunitetom, socijalnim životom itd.

Bio sam i član rotarianskog kluba, tu sam bio i predsednik, i dan danas dajem moje doprinose, mada sada sam mnogo zauzet... imamo mnogo projekata za instaliranje vode, davanje stipendija na mnogo projekata smo završili, ovo je jedno organizovanje gde se plaća članarina, ali niko se ne

plaća. Međutim ima jedna volja jedno jako osećanje koje imaju rotariani, kako da pomažu komunitetu, da se pomaže onaj deo ljudi koji nisu srećni i nemaju stanje koje imamo mi. Ovo se desilo do 2015.godine. Univerzitet tada je bio na veoma teškom stanju. Ja, Univerzitet držim u srce, vezan sam kao i većina ljudi u Kosovo, ovim Univerzitetom. Jest jedna mala zgrada, ali je sveta, a velika je za mene i za većinom kosovaca, jer sve je bilo vezano, zavodjenja i hranjena od ovog Univerziteta. Bili su veliki problemi.

Počeo je pre vremena procesi izbora, celokupne u Univerzitetu, i nekoliko od kolega sa Upravnog Saveta... nije bio još Upravnog Saveta na to vreme, mislim, ali bili su poznata imena profesora, jako cenjeni i mene su me zamolili, znajući da ja nisam zainteresovan za radno mesto rektor, i mene su molili da rukovodim sa prevremenim izborima mene su me za molili da UP. Ni sam volio jer stvarno je bilo mnogo teško stanje. Međutim, rekao, u redu, oču da učinim nešto lepo za Univerzitet, i oduzeo sam na sebe. Nisam bio zainteresovan za mesto rektora, obično kada si, izabrali me predsednika CKI-a, Centralnog Saveta Izboru UP-a i ja postao, uzeo sam da pročitam i ja uredbe to što je bilo. Učinili smo strategiju i učinili smo sve, i predviđali smo, sastao sam se sa ekipom koja je stvorila Savet Centralne Komisije za Izbore i rekao sam: "Ova su pravila, ove su norme, ovo je raspored, ova je agenda. Nema pomerjenja ni na jedan milimetar od agende, nema pomerjenja ni na jedan milimetar od uredbi, pomerjenja ni na jedan milimetar ne smemo misliti za zloupotrebu. Da ponudimo nešto lepo ovom Univerzitetu koji boluje bez ikakvog razloga".

I na sreću, imao sam mnogo sreće, sve je išlo po najboljem. Barem rekao sam nekoliko puta: "Dešava se jedna... dešava se nešto krasno!" Univerzitet je bio u neko jadno stanje, ali sa druge strane završen je jedan dobar process bez jedne primedbe. Imali smo neke žalbe od studentata, pošto su se završili neke koalicije sada oni su tražili, jer koalicija je mnogo blizu. Imali smo neke žalbe da izmene koaliciju. Međutim, tu je pomagala moja odlučnost jer nisam dao da se otvaraju ove kutije, pozvao sam sekretare koji su rukovodili sa ovim izbornim jedinicama: "Je li bila neta manipulacija?" "Ne, potpisali su svi, primili su svi". Nisam dozvolio. Tu je bila vrlina, što nismo dali da se otvaraju kutije, ali ja naravno posle zaštitio sam izbore, zaštitio sam rezultat jer... nije zaštitio individua. Menie su me zamerili, ali ja sam zaštitio proces. I nisam imao... bili su desetina kamera, u nekim slučajevima, po fakultetima gde su se interesovali da ne... dok ljudi sad uvek su: "Nije trebalo ovaj da dobije". Ovo sada nije, glasač, glasači su samoupravljajući, on sam određuje. I naravno 4. marta imali smo izbor rektora. Neuspeli. Bili su dva kandidata u finali, četiri sa četiri, nije dobio nijedan. I sada je potrebno objavljivati konkurs za rektora. Ja sam završio proces. Onda počela da mi se pojavljuje jedan osećaj, da rizikujem...

Eremire Krasnići: Da kandidirate?

Marjan Dema: Da, da kandidiram i imao sam jaku borbu sa sobom, imao sam i više razloga, ja volim Univerzitet, oču da pomažem, imam iskustva. Međutim, bilo je, bilo je, bilo je (nasmese) jedan žar, teško da ga uzimaš u ruke. I momenat kada sam se odlučio bio je vrlo interesantan. Ovde u trg Zahir Pajaziti ja se sastajem sa jednim profesorom i znam on mene poštuje i ja njega cenim i volim mnogo, Feriz Krasnići, dok sam ja bio u borbi sa sobom da li da odlučim. I na to ja njega pitam: "Profesore kako si?" On mi se žali, supruga nije mu dobro. Pa, naravno prvu reč, jer mene su dali po medijima zbog izbornog procesa, prvu reč: "Ha, šta se dešava u Univerzitetu?" Reko: "Profesore, ne znam bre, Univerzitet je rodio ovo Kosovo, Univerzitet je ga porastao, Univerzitet je mnogo učinio. Sada Univerzitet umesto da razvija Kosovo on postao breme".

Univerzitet na ono vreme je bio, bio je atakiran od svih strana, po svakoj novini u prvu stranici imao si najgore, na različitu formu ne povoljne za, Univerzitetin... i on mi reče: "Marjan," reče: "sećam se jednog trenutka kada smo bili na jednom skupu, reče: "jedan starac mi se približio i pitao me, gde radiš?" Ja odgovorio: "U Univerzitetu". "Eh sine moj, okrenuo se i kaže mene starac, 'do sada kada smo klanjali, okrenuli smo se prema kibli, sada se okrenemo prema Univerzitetu"". Tu sam ja odlučio, sav sam u groznice, i rekao: "Ja ima da idem i da kandidiran do kraja".

Sada naravno dobio sam i malo onu simpatiju da sam zaštitio Univerzitet, bio sam između prvih koji su zaštitili. Nisam bio nigde involviran, jer ja sam se bio povukao, ja sam radio u rotariji, prosto na neki način nisam bio, ja se povukao jer nisam htio, rekao sam: "Ja sam bio šest godine, koliko sam bio član tri godine član Upravnog Odbora, dao sam doprinos tri godine i da oslobađaš nekome drugom". Ni malo nisam razmišljao da kandidiram za rektora. Dobio sam simpatiju, mene su podržavali studenti, podržao me Senat, podržao me Upravni Odbor, podržavali su me svi. Politika nije mi smetala. Tako da sam došao i otpočeo sam. Sada naravno, ušao sam na desetom mesecu, dana... realno sutra, ne danas se napuni deseti mesec.

Univerzitet se stabilan, stabilan je. Postavljali smo standarde, jer sam mnogo zainteresovan da preko standardi da razvijam Univerzitet, jer Kosovo je malo(mesto) svaki zna svakog. Da budu oni standardi koji dozvoljavaju jednom individu, pa ne lična ubeđenja, bilo onog rektora, dekana, koga god drugo. I učinili smo mnogo reforma, pravo da vam kažem ja sam mnogo srećan što smo učinili toliko, što smo toliko uspevali, jer Univerzitet je bio u pragu ulaza u crnim spiskovima kao nismo u stanju da rukovodimo Univerzitet, ali na veliku sreću ostvarena je konstruktivna klima. Imamo debate, da...

Eremire Krasnići: Jeste li nasledili velike probleme ?

Marjan Dema: Molim?

Eremire Krasnići: Od vašeg predhodnog, jeste li nasledili velike probleme ?

Marjan Dema: Da, imalo je, bila blokada, nismo imali komuniciranje već tri godine. Nije se bavio Univerzitet sa pitanjima akademije, naravno celo vreme Univerzitet je bio u protestima, celo vreme u aferama, nepovoljnih stvari koja... ja sam pokušao da i moj osoblje, kao ljudi koji predstavljaju svakog fakulteta, znači ako je bilo... ostvario sam kriterijume, ako sam ja iz fakulteta elektra, ne može da dođe prorektor iz fakulteta elektra, ako je imao Upravni Odbor Pravni fakultet ne može da dođe prorektori. Ja sam predstavljao i pol, dve žene, tri muško. Zatim ja sam se zalagao i u aspektu jezika, nisam hteo da moji prorektori ili e rektori da idu negde ili da dočekaju delegacije sa prevodiocima, znači svaki govori engleski jezik. Zalagao sam se sa i sa regionalnom stranom, selo i grad da predstavlja, tako da smo tri sa tri, tri smo sa sela... mnogo sam... o svemu sam, imao sam pred očima jer sam hteo da ovaj menadžment da pripada svima i ovaj Univerzitet da pripada svima.

I verski elemenat, ja sam katolik i uvek upotrebljavam ovo da jedan Univerzitet koji 97 posto profesora i studenti su muslimanske vere i ovo je da se poštuje. Tako da se stvorio jedan ambijenat jako udoban da se izvrše reforme, da guramo Univerzitet unapred i naša je vizija da Univerzitet Prištine da bude Univerzitet ne samo u rejonu nego i dalje. Svestan sam da ovaj put je veoma težak, nije lako ali, ali nekako imam neko poverenje da ćemo stići da realizujemo i ne sumnjam u opšte da nećemo postići imamo viziju gde treba da se ide, mi znamo put da stižemo

tamo. Naravno da nije lako jer profesori su angažovani mnogo poslove mnogo aktivnosti.

Ali međutim, mislim mi ovu atmosferu smo stvorili tako da sve u svemu diše, svaka stvar ide na dobro Univerziteta. Jeste jedna, jedna, jedana, jedna atmosfera koja, kada bih me neko pitao pre deset meseci nisam ni sanjao, ali postigli smo. Jer nema Univerzitet Prištine, odnosno menadžment nema osobe na dnevnom redu imamo samo jedan dnevni red, Univerzitet i u okviru njega i studenti. I do sada sam veoma zadovoljan ,naravno ja sam svestan tome da nije i neće biti lako. Put je dugačak i ljudi uvek imaju interes. Od jednog stanja, da ne kažem, u jednu akademsku anarhiju, jedno stanje discipline, jednog akademskoga stanja, jednog stanja kada svaka stvar je pokrivena uredbom, normama i standardima.

Nije lako, ali postigli smo tačno zajedno, u početku sa mojom ekipom, posle sa dekanima koji obavljaju svoj posao, koji su dosta zalo... oni su dosta založeni za promene za reforme, kako da se ide unapred, i što u glavno nad svega studenti su ih dobro primili. Ali naravno sada na ovome putu imamo mnogo zadataka da rješavamo, avansiraju kvaliteta na učenju, avansiraju studentskih usluga, avansiraju vezi sa tržištem. Potpisali smo mnogo sporazume sa velikim brojem privatnih i javnih kompanija, gde pošaljemo studente da obavljaju praksu, deblokirati ono što je bilo blokirano i ova međunarodna saradnja sa vrsnim projektima, veći deo projekata otišao Univerzitetu severne Mitrovice, mi smo potpisali mnogo sporazuma sa Univerzitetima u Evropi, Americi, Turskoj posebno...

Znači, mi smo se proširili, imamo mnogo frontova u kojima radimo i nad svega što je naj značajnije, jer do sada i ako smo nasledili velikih problema koje navodno zbog blokade su se prouzrokovalo jer nije funkcionisao Senat, nije funkcionisao Upravni Odbor, nisu komunicirali rektorat i fakulteta. Mi smo nabavljali sve te poslove i ono što mi se sviđa jest da mi smo jedan Univerzitet koji je rešavao i do sada nemamo ni jedan problem, ni jedan proces kojeg smo adresirala, ili kojeg smo završili ili se nalazi u procesu, ali naravno ovo je dugačak put. Ja verujem na tome da ćemo postići kraj ovoga puta. Naravno ako se ne završava sve onda mi ćemo završiti jedan korak. Pa ono što je značajno za šta i mi smo se ubedili, ubeđena je i masa da Univerzitet Prištine, može da se izmeni, nalazi se u toku izmena. I ja mislim i to bez sumnje Univerzitet Prištine je za to, izmeniti Kosovo jer sve je počelo od ovog Univerziteta i ovo što se dešava jest da i sada ima promena, počele su izmeniti Univerzitet i ja mislim da će da počne uopšte društvena izmena jer imamo jednu jako zdravu omladinu, jednu krasnu omladinu, jednu omladinu koja je žedna za znanje.

Mi u Univerzitetu imamo relativno dobre uslove, stoga šta nama treba da ponudimo ovoj omladini kvalitetno učenje, jednu bolju budućnost, jednu bolju karijeru, jedno mesto gde bih oni mislili da razvijaju, avansiraju da zavole... jer stvarno mi smo svesni na lošu sreću da većina omladine samo čeka da ide u inostranstvo, da napusti Kosovo. Ideja Univerziteta Prištine je da preko Univerziteta Prištine da napravimo slatko Kosovo, da bude Kosovo mesto koje daje mogućnosti, Kosovo koja ponudi ostvarenje svih njihovih nada, želja, i njihovu snu, pa naravno preko dobrog rada. Sve ovo može da se realizuje ako možemo da vratimo ono zalaganje prema radu, da vratimo ono individualno zalaganje, jer osoba izmijeni masu počev od samog sebe onda se izmeniti svi, i ne kao do sada da se menija neko ali da se menija i Vlada, da se menija država. Vlada i država mi jesmo, Univerzitet mi smo, narod mi smo, stoga mi treba individualno izmeniti kako bi moglo da se menija suština.

Eremire Krasnići: Mislim da ovde bi mogli da skratimo naš razgovor ali ako vi imate nešto da dodajte?

Marjan Dema: Pa, ne znam, sad ne znam dali sam... mi smo mnogo govorili i ne znam da li ima još nešto... ja sam pokušao da izaberem i kažem sve, sigurno ima neki momenat koji mi prošao jer ove stvari nisu lako ni da se kažu ja ponovo kažem....Ranije nisam mogao da kažem ovako možda vreme čini svoje, obnavljanje. Tako da ja sam veoma sretan što sam mogao da kažem. Jedan veliki deo, ne znam možda sam nešto zaboravio ali nisu više značajne. Jer ja posle 47 godina ja sam se operirao od kuka, menija sam ga. Sada mogu i da trčim, meni se poboljšavalo kvalitet života, naj bolji pomoć, ja sam srećan, mogu da trčim, neće da mi se obraćaju: "Kako si ćopo? Kako si topal?" Znači ja sam promenio. I na ovom aspektu i ovo znači da zalaganjem, entuzijazmom, trio sam i sve se realizuje. Dodati pitanje vremena, po nekad možda idu rezultati ne očekivano, ima i takvih, nisu sasvim slučajno, nema ništa slučajno na ovom svetu ovo je sve rezultat angažovanja, predhodnog angažovanja i naravno...

Ja sam rekao i malo ranije nisam mislio da ja budem rektor Univerziteta Prištine, barem ja sam se povukao sa svim na strane. Počeli ljudi da me provociraju da bi videli koji doprinos je ovaj dao povodom ovih velikih događaja. Ja nisam dao jer sam bio angažovan prema komunitetu socialnim poslovima i nisam se bavio tim pitanjima. Pa naravno, ona volja koja mi se pojavila od unutra da ja žrtvujem. Jer ovo ja smatram, postavljanje umesto rektora je jedno žrtvovanje, jer sam došao u momentu kada je Univerzitet bio u najnižu moguću tačku, ali imali smo sreće, put je dugačak ali do sada procesi su dobro otišli, jako bolje nego što sam mogao da sanjam.

Da je neko rekao prije deset meseci, dali možeš sanjati, ali znao sam da ćemo postići, jer i sada sam ubeđen, međutim za jedno tako kratko vreme nisam očekivao. Oću reći da je bilo na neki način iznenađenje, ali kada se ostvaruje atmosferu, kada se ostvaruje momentum, kada ljudi se osećaju dobro... moja ideja je bila i jest da svaki bude deo procesa... jer ako... ne i kada imamo na primer standarde koje prolazimo kao da imamo platformu za naučne radove, mi smo poslali platformu od departmana u fakultetima, zatim došli do Kolegijuma, u Senat, na taj način, ideja je bila da bude svaki deo procesa. Kada ljudi osećaju sebe kao deo procesa smatraju to kao njegovog proizvoda, kao, kao, kao da ne kažem, kao, kao njegovu lepotu. I mi ovo smo uradili.

Eremire Krasnići: Puno vam hvala!

Marjan Dema: Nema na čemu.